

AZ ERDÉLYI ARISZTOKRÁCIÁRÓL

SZTÁRAYNÉ DR. KÉZDY ÉVA

RESTITUTIO IN INTEGRUM?

AZ ERDÉLYI ARISZTOKRÁCIA LEHETSÉGES SZEREPEI
A 21. SZÁZADBAN – AZ ÉRINTETTEKKEL KÉSZÜLT INTERJÚ-
ÉS RIPORTKÖTETEK TARTALOMELEMZÉSE ALAPJÁN

„Amíg meg nem született a román visszaszolgáltatási törvény, éldegéltünk, mint minden normális ember.”¹

„[...] kevés olyan rendje vagy osztálya van az elmúlt magyar társadalomnak, amely körül az indulatok úgy csapnának össze, mint a nemesség társadalmi szerepének és létének megítélése körül. Való igaz, hogy sem a múlt, sem a jelen történelmi ideológiája nem nézett szembe – most teljes és széles értelemben – a nemesség történeti-társadalmi szerepével a magyar fejlődés taglalásában; az öndicsőítéstől a dühödt tagadásig az uralkodó rendszerhez fűződő változó viszony szerint esik szó a nemességről, de nagyon ritka a konkrét elemzés a valóság tényének talaján. Lehetett mikszáthosan ironikus, adysan dühös, jókaisan polgári romantikus a kép; lehetett a nemességre ráruházni a felelősséget a nemzetvesztő háborúkért és politikaért; lehetett egyedül rá hárítani a nemzetfenntartás dicsőségét; lehetett fennen hirdetni, mint nemzetfenntartó magyarság törzsét, minden értékeit megőrző tisztséget, nobilitást, emberi és erkölcsi magasrendűséget egyedül képviselő, tisztán és híven megtartó társadalmi elhivatottságot vállalót, és lehetett nevetségessé tenni, mint minden fejlődést, haladást visszafogó, a nemzet testén élösködő, dölyfös, ártalmas avított fekélyt. A belső elkötelezettség alapján a megítélés lehetett dicsőítő vagy önmarcangoló, elnéző vagy ironikus, szeretetteljes vagy gyalázkodó, de »objektív« dokumentummal sem a kortárs, sem az utókor nem állt elő.”²

A fenti sorokat Losonczi Ágnes szociológus írta le az életmód anyagi, tárgyi és szellemi feltételeit, valamint a történelmi minták továbbélését taglaló könyvében a hetvenes években, azonban a helyzet azóta is alig változott. A rendszerváltást megelőző időszakban a korszak ideológiai, politikai, társadalmopolitikai közegét ismerve érthető, hogy nem született a főnemesi családok leszármazottai aktuális társadalmi helyzetére vonatkozó átfogó tudományos

¹ Báró Bánffy Farkast idézi MARGITAI GÁBOR: *Tiltott kastély. Erdélyi történelmi családok a jóvátétel útvesztőjében*, Scolar Kiadó, Budapest, 2017, 52. p.

² LOSONCZI ÁGNES: *Az életmód az időben, a tárgyakkban és az értékekben*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1977, 75. p.

munka. Bár a második világháborút megelőző korszak magyarországi eliteje, közte a származási elit átfogó társadalomtörténeti, szociológiai vizsgálata már a hatvanas években megindult. Számos tudományos műhelyben – az MTA Történettudományi Intézetében, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, az ELTE Szociológiai Intézetében és más tanszékein – folynak azóta is kutatások az elit különböző rétegeire, a kormányzati, a politikai, a gazdasági, a katonai, az egyházi és a szellemi elitre vonatkozóan.

A származási elitre, azon belül az arisztokráciára vonatkozó kutatásokat az MTA Történettudományi Intézetének kezdeményezésére 1985-ben kezdte meg Gudenus János és dr. Szentirmay László. Munkájuk eredményeit, amely széleskörű – elsősorban genealógiai – kutatáson és számos hazai és külföldön élő főnemesi családdal folytatott beszélgetésen alapul, az *Összetört címerek* című könyvben publikálták.³ Munkájuk fő céljául – az egykori főnemesi családok 1945 előtti társadalmi helyzetének részleges feltérképezésén túl – az érintett családok második világháború utáni sorsának nyomon követését tűzték ki.

A rendszerváltozást követően érthető módon megnőtt a tudományos érdeklődés az arisztokrácia múltja, illetve jelene iránt.

A származási elit 1945 utáni sorsával érintőlegesen foglalkoznak az ötvenes évek kitelepítéseit feldolgozó tanulmányok, visszaemlékezések, interjúk, amelyek azonban – elsősorban a hivatalos kitelepítési jelentések fogalmi zavarai miatt – nem tartalmaznak egyértelműen felhasználható adatokat a főnemesi származásúakra vonatkozóan.⁴

Hiánypótló munka volt e tekintetben a jelen dolgozat szerzőjének könyv formában is megjelent doktori disszertációja, amely az egykori arisztokrata családok Magyarországon élő fiatal leszármazottairól igyekezett átfogó szociológiai képet nyújtani.⁵ Továbbá évről évre felbukkan egy-egy egyetemi szakdolgozat, amelynek témája a magyar nemesség, az arisztokrácia – elsősorban egy család történetére fókuszálva.⁶

A tudományos figyelemnél viszont sokkal intenzívebb érdeklődés mutatkozik a téma iránt a média részéről. Az elmúlt években számos írás jelent meg az arisztokráciáról napilapokban, folyóiratokban, színes-képes magazinokban, az elektronikus sajtó is gyakran tűz műsorára egy-egy főnemesi

³ GUDENUS János – SZENTIRMAY László: *Összetört címerek*, Mozaik Kiadó, Budapest, 1989.

⁴ A teljesség igénye nélkül: DESSEWFFY Tibor – SZÁNTÓ Zoltán: *Kitörő éberséggel*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1989; SZÉCHENYI Kinga: *Megbélyezettek. A kitelepítések tragédiája*, Kráter Műhely, Pomáz, 2008.

⁵ SZTÁRAYNÉ KÉZDY Éva: *Egy eltűnt réteg nyomában. Egykori arisztokrata családok leszármazottai a mai Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.

⁶ Kivételként a családtörténeten túl L.: FIÁTH Titanilla: *A magyarországi arisztokrácia identitásának alakulása a második világháború után*, szakdolgozat, ELTE TÁTK, Budapest, 2004.

család leszármazottjával készült beszélgetést, különböző társadalmi eseményekről, bálokról, esküvőkről szóló beszámolókat. Élénk érdeklődés mutatkozik a családfakutatás iránt is, levéltárainkat nem ritkán keresik meg őseik felkutatására irányuló kérdésekkel, gazdasági társaságok alakulnak a családfakutatást megelőző tevékenységi körnek.

A hazai könyvkiadás is igyekszik az olvasók érdeklődését kielégíteni egy-egy nagyregénnyel, interjúkötettel, riportkönyvvel, visszaemlékezéssel, folytatva ezzel a kommunista cenzúrát megkerülve külföldön kiadott, főnemesek által írott memoárok, naplók sorát.⁷ A magyarországi és erdélyi kastélyokat bemutató – elsősorban – művészettörténeti kiadványok segítségével is részletes betekintést nyerhetünk a magyar főnemesség múltbeli és jelenlegi életébe.⁸

A sort lehetne még folytatni, azonban egyik sem ad választ arra a társadalomtudományi szempontból szerintem legfontosabb releváns kérdésre, hogy mi lehet az egykori arisztokrata családok leszármazottaiból álló társadalmi csoportnak a szociológiai státusza, illetve akár egyéni, akár csoport szinten a szerepe egy 21. századi társadalomban. Külön figyelmet érdemel az erdélyi arisztokrácia sorsa, amely már a történelem korábbi évszázadai során több szempontból különbözött európai társaitól, azonban a romániai kárpótlás rendszere és gyakorlata további különbségeket és egyben új perspektívákat nyújthat ennek a csoportnak. Jelen tanulmányban tehát az erdélyi arisztokrata családok leszármazottainak helyét, szerepét keresem a mai társadalomban, az érintettek saját vallomásai alapján. Kérdésemre az elmúlt 20 évben megjelent, egykori erdélyi főnemesek leszármazottaival készült interjúkat, riportokat kötetbe szerkesztő könyveket a kvalitatív tartalomelemzés módszerével elemezve adok egy lehetséges választ.

⁷ Nagyregény: BÁNFFY Miklós: *Erdélyi történet*, I–III. (újabb kiadása: Helikon Kiadó, Budapest, 2012). Főnemesi memoárok a teljesség igénye nélkül: ERBA ODESCALCHI Sándor herceg: *Testamentum. Életem regénye*, I–II., Dóvin-Művészeti Kft., Budapest, 1991; LÁZÁR Mária: *Jó volt élni*, Somhegyi Kiadó és Nyomda, Velence 1999; ODESCALCHI Eugénie: *Egy hercegnő emlékezik*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987; PALLAVICINI-ANDRÁSSY Borbála *Kitelepítési és 1956-os naplója*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1990; EDELSHEIM GYULAI Ilona: *Becsület és kötelesség 1. 1918–1944*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000; EDELSHEIM GYULAI Ilona: *Becsület és kötelesség 2. 1945–1998*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001; NÁDASDY Borbála: *Zagolni szabad?*, Méry Ratio Kiadó, Somorja, 2008; KUYLENTIERNÁ-ANDRÁSSY Borbála: *Ég a puszta*, Corvina Kiadó, Budapest, 2015; valamint a sorba nehezen illeszthető ESTERHÁZY Péter: *Harmonia caelestis*, Magvető Kiadó, Budapest, 2000 és ESTERHÁZY Péter: *Javított kiadás*, Magvető Kiadó, Budapest, 2002. Lásd továbbá a későbbiekben elemzett interjú- és riportköteteket.

⁸ Például BÍCSOK Zoltán – ORBÁN Zsolt: *Isten segédelmével udvaromat megépítettem. Történelmi családok kastélyai Erdélyben*, Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2011.

A módszerről

A kvalitatív módszertani paradigma mentén kutató társadalomtudósok abból indulnak ki, hogy bár tőlünk függetlenül létezik az objektív társadalmi valóság, azonban azt az egyén szubjektív szűrőjén keresztül ismerjük meg. Ez a valóság így mindig relatív és kontextusfüggő. A kvalitatív módszerek holisztikus, a kontextust is figyelembe vevő szemlélete következtében teljes és közvetlen megfigyeléseket tehetünk, amelyek során mélyebb, árnyaltabb, gazdagabb információkat gyűjthetünk a társadalom jelenségeiről. A jelenségek nem számszerű megismerésére törekszünk, hanem a vizsgált jelenség mélyebb megértésére, jelentésének feltárására. Segítségével olyan attitűd- és magatartásbeli finomságokat figyelhetünk meg, amelyek természetes közegükben érthetőek meg leginkább.⁹

Továbbá a kvalitatív szövegelemzési módszerek és eljárások közös, lényegi sajátossága, hogy a társadalmi valóság jelenségeit alapvetően nyelvi megnyilatkozásként, a kommunikáció folyamatában létrejövő szöveggént értelmezik. Egyes módszerek úgy tekintenek a szövegre, mint amely egyszerre produktuma, tükrökpe annak a társadalmi-kulturális kontextusnak, amelyben létrejött, és ugyanakkor aktív formálója, alakítója, létrehozója is ennek a közegnek, azaz egyszerre tükrözi és teremti a társadalmi valóságot.¹⁰ Amiről beszélünk, az létezik, és ahogy beszélünk róla, olyanná válik a valóság. Tehát a kvalitatív szövegelemzés a szöveg formája, tartalma, funkciója vizsgálatával a nyelv és a társadalom viszonyát vizsgálja, így mindezek elemzése során bizonyos társadalmi jelenségekre vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le.¹¹

Az erdélyi főnemeselek leszármazottainak mai társadalmi szerepét és helyét kutató kérdés megválaszolására a kvalitatív szövegelemzési eljárások rendkívül jól alkalmazhatóak. Egyrészt egy viszonylag kisebb számú sokaságról beszélünk, amelyek elemzésére hivatottak a kvalitatív módszerek. Másrészt az érintettek társadalmi státuszát indikáló kemény szocio-demográfiai adatok gyűjtése helyett az általuk elmondottak, illetve mindezek kontextusa érvényesebb és mélyebb, átfogóbb ismeretekhez juttatnak.

Persze reflexíven kell viszonyulnunk ahhoz a tényhez, hogy egy szélesebb nyilvánosság számára készült interjú során az interjú alanya hajlamos lehet megnyilatkozásaiban, értéktételeiben, illetve önreprezentációjában bizonyos vélt vagy valós társadalmi elvárásokhoz igazodni. Ugyanis a szövegelemzés

⁹ KMETTY Zoltán – SZTÁRAYNÉ KÉZDY ÉVA: *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés 5. rész: Kvalitatív módszerek*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2011.

¹⁰ FAIRCLOUGH, Norman: *Discourse and Social Change*, Polity Press, Cambridge, 1992.

¹¹ Vö. KMETTY Zoltán – SZTÁRAYNÉ KÉZDY ÉVA: *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés 7. rész: Tartalomelemzés – szövegelemzési módszerek*, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2011.

során a leíró részben nemcsak a közvetlen szöveget vizsgáljuk, hanem az értelmezés során a szöveg létrejöttének közvetlen környezetét, azaz az interakciót is, melyben a szöveg létrejött, és azt, hogy miként hatott az adott interakció a szöveg létrejöttének és értelmezésének folyamatára.¹²

Azonban a szövegek magyarázata során azt is figyelembe kell venni, hogy a mediatizált szöveg és a társadalmi közös tudat kölcsönös interakciója miatt a kimondottak visszahatnak akár az interjúalanyra, akár a szöveget olvasó hasonló társadalmi háttérrel rendelkező „sorstársakra”, akár a szélesebb olvasóközönség tudatára is.¹³ Nem beszélve arról, hogy az arisztokrácia, illetve viselkedése hagyományosan is mindig valamilyen referenciapontként szolgált az egész társadalom számára. Így ezek az elemzésbe bevont kötetek nemcsak egy látletet adnak az erdélyi főnemesek jelenkori helyzetéről, hanem formálják az arisztokráciáról kialakult társadalmi tudatot is, és talán példát is nyújtanak, ami sokszor kimondott küldetése is volt a kötetek szerzőinek és kiadóinak. „[...] az újrakezdőkkel folytatott beszélgetésektől olyan energiákhoz juthatunk, amelyek szemlélődőből építővé nemesítenek bennünket. [...] Meg aztán mintát is reméltem a határon innen élő magyarok számára.”¹⁴

Így az erdélyi arisztokrácia mai szerepét, helyét kereső kutatási kérdésekre nem az érintettek szocio-demográfiai státuszának kemény, számszerűsíthető adatokban kifejezhető leírása segítségével válaszolok, hanem a saját maguk által elmondottakat – természetesen mindig az adott újságíró, dokumentarista által közölt formában – mint meglévő szöveget elemeztem. Fontosnak tartottam továbbá, hogy az elemzésbe nemcsak az interjúalanyok által elmondottakat vonjam be, hanem a kötetek szerzői kommentárjait, következtetéseit is, hiszen azok is mind formálják a társadalmi tudatot, és ezzel a társadalmi valóságot is.

A mintavétel során igyekeztem a rendszerváltást követően megjelent összes olyan magyar nyelvű könyvet figyelembe venni, amelyekben magyar arisztokrata családok mai leszármazottaival készült interjúkat, riportokat gyűjtöttek össze. Ezek a következők (megjelenésük időrendi sorrendjében):

Bánó Attila 1996-ban megjelent *Régi magyar családok – Mai sorsok* című könyvét,¹⁵ amely úttörőnek tekinthető ebben a műfajban, és számos erdélyi arisztokrata (Apor, Bánffy, Bethlen, Kemény és Teleki) család leszármazottai-val készült interjút is tartalmaz, a tartalomelemzéshez nem tudtam felhasználni. Egyrészt a beszélgetések elsősorban a család múltjáról és a második világháború alatt és után átélt nehézségekről szólnak, másrészt néhány évvel a rendszerváltozást követő megjelenése még túl korai időpont volt az arisztok-

¹² FAIRCLOUGH, Norman: *Language and Power*, Pearson Education, Harlow, 2001.

¹³ Uo.

¹⁴ Borókai Gábor előszava, L.: CSINTA Samu: *Erdély újranevesítői – Arisztokraták honfoglalása*, Heti Válasz Kiadó, Budapest, 2015, 5. p.

¹⁵ BÁNÓ Attila: *Régi magyar családok – Mai sorsok*, Gemini Kiadó Kft., Budapest, 1996.

rácia szerepének átértékelésére mind az érintettek, mind az elemző részéről. Ahogy a könyvben megszólaló gróf Bethlen István is fogalmazott: „Önök igaza van, nincs olyan nyugati ország, ahol ezek a családok ne játszanának szerepet a politikában, a gazdaságban, a kultúrában, a tudományban. Erre nem volt nálunk lehetőség. A jövő egyik nagy kérdése, hogy vissza lehet-e térni a gyökerekhez, vagy ezt a réteget a szocializmus által kiradírozott, folyamat nélküli képződményként kell elkönyvelnünk.”¹⁶

Hasonló okokból kifolyólag gróf Kornis Gabriella 2002-ben megjelent, akkor hiánypótlónak számító interjú-, dokumentum-, illetve visszaemlékezés-gyűjteményében megnyilatkozó tizennyolc erdélyi fő- és köznemes csak nagyon áttételesen és elvétve beszél vagy ír saját maga, illetve osztályának lehetséges 21. századi szerepéről.¹⁷

Adonyi Sztancs János eredetileg háromkötetesre tervezett, a szerző halála miatt azonban csak két kötetben megjelent – rendkívül gazdag képanyagú, igényes kivitelezésű, azonban erősen bulvárhangulatú – *Arisztokraták ma* című albumai négy, illetve nyolc erdélyi arisztokrata család leszármazottai-val is készült interjút tartalmaznak.¹⁸

Jaap Scholten az erdélyi arisztokrácia letűnő világában tett „utazásáról” készült könyve 2015-ben jelent meg magyarul.¹⁹ A szerző a kulturális antropológia módszereivel segítségével nyújt bepillantást a kívülállók számára ebbe a világba. Könyvében számos – néha néven nem nevezett vagy a többi kötetből már ismerős – főnemessel készült interjúból is idéz kérdésfelvetéseinek, illetve megállapításainak alátámasztására.

Erdély újranemesítői – Arisztokraták honfoglalása címmel Csinta Samu két kötetben ismerteti hat, illetve négy erdélyi fő- és köznemesi család múlt- és napjainkbéli sorsát, melyben a családok képviselői is megszólalnak.²⁰

Oláh-Gál Elvira az erdélyi magyar történelmi családok 20. századi sorsáról írt kötete tizenöt erdélyi arisztokratával és három erdélyi köznemessel készült interjút tartalmaz. Az interjúalanyok a múlt mellett sokat beszélnek a család jelenlegi helyzetéről, céljairól, nehézségeiről is.²¹

¹⁶ Uo., 50. p.

¹⁷ KORNIS Gabriella: *Elődök és utódok. Erdélyi főnemesek a XX. században*, Unikornis Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁸ ADONYI SZTANCS János: *Arisztokraták ma*, Editorial Kft., Budapest, 2007; Uő.: *Arisztokraták ma II.*, Diario Kft., Budapest, 2008. [A továbbiakban: ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., II.]

¹⁹ SCHOLTEN, Jaap: *Báró elvtárs – Utazás az erdélyi arisztokrácia letűnő világában*, Corvina Kiadó, Budapest, 2015.

²⁰ CSINTA: *Erdély újranemesítői – Arisztokraták honfoglalása* [idézett kiadás; a továbbiakban: CSINTA: *Erdély újranemesítői*]; CSINTA Samu: *Arisztokraták honfoglalása – Erdély újranemesítői II.*, Heti Válasz Kiadó, Budapest, 2016 [a továbbiakban: CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*].

²¹ OLÁH GÁL Elvira: *Nobile Officium – Az erdélyi magyar történelmi családok XX. századi sorsa*, Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda, 2016.

A témában legfrissebben megjelent kiadvány Margittai Gábor könyve, amely a „jóvátétel útvesztőjében” keres fel hat erdélyi arisztokrata családot.²²

Mivel az interjúalanyok közül többen több kötetben is szerepelnek, tehát van átfedés a megszólaltatottak között, így az elemzési mintába összesen 63 megszólaló került, akik 28 egykori erdélyi főnemesi (és nagy múltú, tekintélyes köznemesi) családot képviselnek.

Az „arisztokrataság mint élet”-től²³ a „kicsi mindennapos meghalásokig”²⁴

A rövid történelmi bevezetőt érdemes egy fogalommagyarázattal kezdeni. Magyarországon a középkorban végig jogilag egységes nemességről beszélhetünk, de már ebben a korszakban is könnyen elkülöníthetünk egy kb. 40-50 főből álló réteget, amelynek tagjai még a nemesekhez képest is nagyobb vagyonnal rendelkeztek, és akik közül kerültek ki a legfontosabb méltóságviselők. A mohácsi csatát követő időre tehető az örökös főrendiség – német mintára történő – kialakulásának kezdete, ami azt a folyamatot jelenti, amelynek során a társadalom legfelső rétegének tagjai királyi kegyként életfogytig szóló, fiágon örökletes, de a leányok személyére is kiterjedő, a családnévhez kapcsolódó bárói, grófi, illetve hercegi címet nyertek.²⁵

Tehát arisztokrácia, illetve az azzal rokon értelmű főnemesség fogalma alatt a továbbiakban a második világháború végét megelőző korszak vonatkozó jogszabályai és a szokásjog alapján, apai ágon főnemesi (főhercegi, hercegi, örögrófi, grófi vagy bárói) rangú családok egykor volt és ma élő leszármazottait értem.

Erdélyi arisztokrácia pedig a történelmi Erdély (vagy Belső-Erdély), azaz a Kárpátok keleti és déli vonulatával övezett területen őshonos, évszázadok óta ott birtokokkal rendelkező és ott élő főnemesi címmel bíró családokat, illetve leszármazottaikat foglalja magában. Tanulmányomban olyan leszármazottakkal készített interjúkat is felhasználtam, amelyekre a fenti kritérium nem érvényes maradéktalanul, fontosnak tartottam ugyanis figyelembe venni azt a tényt, hogy az interjúkötetek szerzői kit tekintenek az erdélyi főnemességhez tartozónak. Például bekerültek olyan családok is, amelyek csak később, birtokvásárlással vagy házasság révén települtek Erdélybe (például Degenfeld-Schonburg, Lipthay), illetve több szerző is megszólaltatja a főnemesi ranggal nem rendelkező Ugron család néhány tagját, amely a legrégeb-

²² MARGITTAI: *i.m.*

²³ „Nekünk az arisztokrataság életet jelentett, sok-sok ember fenntartását.” Gróf Bethlen Anikót idézi MARGITTAI: *i.m.*, 93. p.

²⁴ KORNIS: *i.m.*, 43. p.

²⁵ L. részletesebben: SZTÁRAYNÉ KÉZDY: *i.m.*, 21–26. p.

bi erdélyi nemesi családok egyike.²⁶ Rendkívül fontos szempont továbbá az interjúalany erdélyi tudata is, ahogy például gróf Kendeffy Mária is – aki egyébként őshonos erdélyi főnemesi családból származik – nyilatkozott: „Teljesen erdélyinek érzem magam. Ez valóban érdekes dolog, hogy a vér nem válik vízzé. Én soha nem éltem Erdélyben.”²⁷

Az arisztokrácia Magyarországon – ahogy szinte minden európai társadalomban – évszázadokon keresztül vezető szerepet játszott politikai, gazdasági és kulturális értelemben egyaránt. Elit pozícióját „a kezén lévő nagy kiterjedésű ingatlanvagyon (a latifundium), a belőle fakadó komoly politikai befolyás és a mindezeket erkölcsileg legitimáló feltétlen tekintély, kivételes presztízs alapozta meg”.²⁸ Azonban már a 19. század második felétől kezdve megfigyelhetjük a főnemesség hatalomvesztésének bizonyos jeleit. Míg az arisztokrácia jogi keretei továbbra is egyértelműen meghatározhatóak, addig kijelenthetjük, hogy a 19–20. század fordulójától kezdve szociológiai szempontból nem tartozott minden főnemesi ranggal bíró család az elithez. A nagypolgárság birtokvásárlásai, a trianoni békeszerződés következtében elszakított területek és a földreform a főnemesség vagyonát hagyományosan adó, arisztokrata kézben lévő nagybirtokok számarányát és területét is csökkentették.²⁹

Továbbá ha a két világháború közti korszakban elemezzük a képviselőház, a felsőház, illetve a kormányok összetételét, megállapíthatjuk, hogy a történelmi arisztokrácia térvesztése a politikai életben mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom területén tetten érhető.

A drámai fordulat azonban az arisztokrácia és más korábbi vezető társadalmi rétegek számára a második világháborút követően következett be. Az 1945 márciusában végrehajtott földosztással³⁰ az arisztokrácia elvesztette addigi pozíciójának legfőbb gazdasági bázisát. Azokat az arisztokratákat, akik a földosztással nem veszítették el minden vagyonukat, az 1948–49-es államosítás fosztotta meg maradék gazdasági erejüktől. A főnemeselek a háború

²⁶ „Leírták azt is Ugron Lázár főispánról, hogy azzal utasította vissza a grófi címet [...] I. Ferenc Józseftől: »Csak újgróf lennék, [...] több, mint egy Ugron, úgysem lehetek.«” (OLÁH GÁL: *i.m.*, 352. p.) „Ugron Gábor amikor I. Ferencz József bárósággal kínálta, azt mondta állítólag: »nekem ne adjon egy Habsburg rangot, volt az én familiámnak rangja-neve már ezen a vidéken, amikor az ő fenséges családjának még a hírért sem hozta erre a szél.«” (Uo., 341. p.)

²⁷ Uo., 198. p.

²⁸ GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 193. p.

²⁹ Uo., 194–195. p. L. még: ERDEI Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között, I–II., *Valóság*, 1976/4., 23–53. p., 1976/5., 36–58. p.

³⁰ 1945. évi VI. törvény a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről (600/1945. E. rendelet).

után a közigazgatás átszervezésével természetesen elvesztették szerepüket a helyhatósági és a vármegyei igazgatásban.

Az arisztokrácia közjogi létére formailag tett pontot a nemességet eltiltó 1947. évi IV. törvény, amely kimondja a magyar nemesi és főnemesi rangok megszüntetését, valamint a külföldi nemesi rangok viselésére adott engedélyek hatályon kívül helyezését. Ez a törvény a mai napig hatályban van, azonban sem akkor, sem azóta nem fogalmaztak meg a törvény megsértését követő szankciót.

A sztálini társadalompolitika követése során, az ellenségteremtési és megfélemlítési kampány keretében került sor 1951 és 1953 között „a volt uralkodó osztályok tagjainak” látványos kitelepítésére Budapestről és vidéki városokból, illetve falvakból. Az egykori kitelepítettek a kitelepítés feloldása után sem térhettek vissza eredeti lakhelyükre.

Az „osztályidegeneket”, köztük a nemesi származásúakat, akármilyen végzettségük, képesítésük volt is, ennek megfelelő pozícióba, munkahelyre nem vették fel, csak a legkevésbé fizető, mindenféle képesítés nélkül is betölthető munkahelyekre tudtak bekerülni, és ahogy kiderült származásuk, elbocsátották őket. A főnemesi családból származó gyerekek a szülők után automatikusan osztályidegenné váltak, és megkülönböztető „x” jelet kaptak nevük mellé, lehetetlenné téve ezzel továbbtanulásukat egészen a hatvanas évekig.³¹

Mindezek következtében a magyarországi főnemesi családok közel negyötöde több hullámban elhagyta az országot.³²

Az igen kiterjedt erdélyi nemesség és arisztokrácia évszázadokon keresztül szintén vezető szerepet töltött be a térség társadalmán belül a politikai, gazdasági és a kulturális életben egyaránt. Azonban Erdélyben a földrajzi, domborzati és történelmi okok következtében nem alakultak olyan nagy kiterjedésű és egybefüggő nagybirtokok, mint Európában vagy Nyugat-Magyarországon.

³¹ A továbbtanulás előtti akadályok a főnemesi származásúak előtt – sok vita után – hivatalosan az MSZMP 1962 novemberében tartott VIII. kongresszusát követően hárultak el. (Vö. TAKÁCS Róbert: *A származási megkülönböztetés megszüntetése 1962–1963*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.) A kongresszus által elfogadott határozat 18. pontjában a következő áll: „Egységes szocialista társadalmunk kialakulása és közoktatásunk szocialista fejlődése lehetővé teszi, egyben megköveteli, hogy az iskolai felvételeknél is a jelölt felkészültsége, rátermettsége, politikai és erkölcsi magatartása legyen a mérce. Nincs szükség többé tanuló ifjúságunk származás szerinti kategorizálására.” (A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963, 439. p.) Azonban a korábbi megkülönböztetésen alapuló diszkrimináló szisztéma nyomai még a további évtizedekben is éreztették hatásukat.

³² Erről pontos számadataink nincsenek, azonban a két világháború közti időszakra vonatkozó becslések és a mai genealógiai kutatások eredményei alapján leszögezhetjük, hogy a főnemesi családok többsége emigrált, és csupán egyötöde él Magyarországon (GUDENUS–SZENTIRMAY: *i.m.*, 148–153. p.).

A trianoni határváltozást követően, majd a szociális érzékenység jegyében végrehajtott, azonban valójában a magyar birtokos réteg és az egyházak gazdasági erejének megtörését célzó 1920/21-es romániai földreform következtében a főnemesek kezén lévő birtokok aránya és nagysága még tovább csökkent.³³

Talán az ottani földbirtokosok szerényebb anyagi körülményeinek köszönhető, hogy az erdélyi nemesi társadalom mindig is nyitottabb volt, közelebb álltak a köznéphez, mint európai vagy magyarországi társaik. „Hiszen mi világ életünkben parasztrókok voltunk, bizalmas, családi viszonyban álltunk a közelünkben lévő emberekkel. Ellenkező esetben nem járhatott volna be a koltói kastélyunkba Petőfi cigány szeretője sem” – nyilatkozza gróf Teleki János, a koltói kastély egykori tulajdonosának egyik leszármazottja.³⁴

Továbbá az elcsatolt területeken megmaradt kisebb kiterjedésű birtokokon jobban rákényszerültek, hogy a gazdasági racionalitás jegyében gazdálkodjanak. A trianoni békeszerződés további következményeként értékelhetjük azt is, hogy a birtokaikat vesztett főnemesek közül néhányan úgy mentették át elitpozíciójukat, hogy a politikai elitben bukkantak fel. Talán nem véletlen, hogy a két világháború közti korszak két jelentős miniszterelnöke, gróf Teleki Pál és gróf Bethlen István is birtokaitól megfosztott erdélyi főnemes volt.³⁵

Az erdélyi főnemesség szintén elévülhetetlen érdemeket szerzett a művelődéspártoló és kultúrateremtő, illetve -fenntartó tevékenységével, ami bizonyos vélemények szerint szintén magyarázható a gyakorlati szükségszerűséggel, az elitpozíció átmentésének igényével is.³⁶

A második világháborút követően kialakuló új rendszer Romániában is gyökeresen változtatta meg az egykori főnemesség életfeltételeit, azonban Erdélyben nemcsak osztályellenességük, hanem kisebbségi magyarságuk miatt is embertelen megpróbáltatásokkal kellett szembenézniük. Míg Magyarországon a korszak politikai indíttatású pereinek vádlottjai között viszonylag kevés arisztokratát találunk,³⁷ Romániában a háború, majd az 1956 utáni politikai megtorlás során számos arisztokratát internáltak, illetve ítélték börtönbüntetésre.³⁸

Az 1921-es földreform után mégis magyar kézben maradt birtokokat az 1945-ös új agrártörvény alapján sajátította ki a román állam. A földbirtokrendezési törvény hatálya kiterjedt a fasiszták, háborús bűnösök, kollaboránsok és távollévők („például az a kétszázezer dél-erdélyi magyar, aki a bécsi döntést követően Észak-Erdélybe vagy a trianoni Magyarországra menekült,

³³ BICSOK-ORBÁN: *i.m.*, 32. p.

³⁴ ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I, 155. p.

³⁵ GYÁNI-KÖVÉR: *i.m.*, 194–196. p.

³⁶ BICSOK-ORBÁN: *i.m.*, 25–27. p.

³⁷ SZTÁRAYNÉ KÉZDY: *i.m.*, 35. p.; GUDENUS-SZENTIRMAY: *i.m.*, 126–133. p.

³⁸ SZTÁRAYNÉ KÉZDY: *i.m.*, 75–76. p.

illetve a besorozott vagy hadifogságban lévő észak-erdélyi magyarok³⁹⁾ földjeire, valamint az 50 hektárt meghaladó földbirtokokra a mezőgazdasági gépekkel és berendezésekkel együtt.⁴⁰⁾

Az 1948-as, majd 1949-es államosítási törvények alapján a még magánkézben maradt földbirtokokat a többi ingatlannal és ingósággal együtt államosították.⁴¹⁾ Az 1949. március 2-áról 3-ára virradó éjszaka sok erdélyi emlékezetébe örökre bevésődött. „Jöttek éjszaka egy listával, adtak egy félóra időt, majd feltereltek egy teherautóra és minden magyarázat nélkül elvittek. Azt gondolták, hogy egyetlen pillanattal felszámolják a »kizsákmányolást«. Ezzel el is vettek mindent, megfosztottak javainktól.”⁴²⁾ Ezen a hajnalon tehát teljes vagyonek Kobzás mellett nagyjából háromezer családot – köztük az erdélyi arisztokrácia még Romániában maradt képviselőit – költöztettek el a hatalom által kijelölt méltatlan, egészségtelen és szűkös kényszerlakhelyre és pecsételték személyi igazolványukba a „D.O.” (*domiciliu obligatoriu* – kényszerlakhely) megjelölést. Éveken keresztül rendszeresen meg kellett jelenniük az illetékes rendőrkapitányságon, csak fizikai munkát vállalhattak, és gyermekeik nem tanulhattak tovább.⁴³⁾

A kettős üldöztetés következtében érthető, hogy az erdélyi arisztokraták még a magyarországinál is nagyobb arányban választották túlélési stratégiaként az emigrációt. A trianoni békeszerződést követő első nagy kivándorlási hullám után a második világháború végén hagyták el közülük legtöbben Romániát, Erdélyt. Ceaușescu regnálása idején igen korlátozottak voltak a lehetőségek az emigrációra, viszont kivégzését követően, „amikor megnyíltak Románia határai, lezajlott egy harmadik exodus is”.⁴⁴⁾ Pontos adataink azonban nincsenek. Bicsok Zoltán szerint „a kényszerlakhely feloldását [1963] követően a történelmi családok idősebb tagjai közül sokan eltávoztak az élők sorából, a fiatal nemzedék pedig nagyrészt külföldön keresett menedéket, így napjainkban a fél évszázaddal ezelőtti létszám kb. egytizede él Erdélyben”.⁴⁵⁾ Gudenus János becslései és kutatásai, valamint Haller Béla, a Castellum Egyesület elnökének számításai szerint ma egy tucatnyi magyar főnemesi családról beszélhetünk 25-35 taggal, beleszámítva a visszaköltözőket is.

³⁹⁾ MARGITAI: *i.m.*, 58. p.

⁴⁰⁾ BICSOK-ORBÁN: *i.m.*, 32. p.

⁴¹⁾ *Uo.*, 33.p.

⁴²⁾ OLÁH GÁL: *i.m.*, 258. p.

⁴³⁾ A kommunista hatalom által felszámolandó, kiirtandó társadalmi rétegekkel szemben alkalmazott intézkedésekről részletesen L.: MIKÓ István: *Vár állott, most kőhalom*, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 1996.

⁴⁴⁾ SCHOLTEN: *i.m.*, 345–346. p. Vö. GUDENUS-SZENTIRMAY: *i.m.*, 72–77. p.

⁴⁵⁾ BICSOK-ORBÁN: *i.m.*, 34. p.

*„... egy el nem ismert osztály képviselői mit tehetnek a nemzetért?
Végzik becsülettel munkájukat”⁴⁶*

A rendszerváltozás során sokan azt várták Magyarországon, hogy a volt származási elit majd tömegesen lép elő „rejtekhelyéről” vagy külföldről különböző politikai, illetve gazdasági vezető funkcióba.⁴⁷ A politikai közéletben – amint látjuk – az elmúlt közel három évtizedben valóban felbukkant az arisztokrata családok egy-egy képviselője,⁴⁸ azonban korántsem beszélhetünk a közéletbe való tömeges visszatérésükről. A fiatal főnemesek körében végzett empirikus kutatásom eredményei szerint a fiatalabb generációban sincs meg erre a kellő motiváció.⁴⁹

A kárpótlás jelentős szerepet játszott, illetve játszhatott volna (!) az arisztokraták gazdasági helyzetének javulásában. „A reprivatizáció híre, persze nem a teljesé – az egy olyan gesztus lett volna, amely az egykori főnemesek és gyárosok gyermekeit, unokáit vonzotta volna a mai Magyarországra.”⁵⁰

Azonban, mint tudjuk, a magyar kárpótlás rendszere sávosan degresszív volt, és 5 millió forintban maximalizálta a megszerezhető kárpótlási jegyeket, az örökösök között felosztva. Az arisztokrácia egyik képviselője, gróf Zichy László egy cikkében azt mondta ki, hogy az arisztokraták vagyonszétosztását éppen a kárpótlás véglegesítette, a kárpótlással zárult le véglegesen gazdasági hatalmuk visszaszerzésének reménye.⁵¹

Az interjúkötetek tanúsága szerint a Magyarországon élő főnemesek is úgy látják tehát, hogy egykori státuszuk reprodukciójára sem politikai, sem gazdasági értelemben nincs lehetőség. Ugyanis „a megmaradt arisztokratáknak, kevés kivétellel, sajnos nincs meg az anyagi függetlenségük, ami lehe-

⁴⁶ Báró Schell Józsefet idézi ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 15. p.

⁴⁷ SZALAI Erzsébet: *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*, Pesti Szalon Kiadó – Savaria University, Budapest-Szombathely, 1994.

⁴⁸ Gróf Szapáry György, az MNB volt alelnöke (1993–1997 és 1999–2007), Magyarország washingtoni nagykövete (2010–2014); gróf Bethlen István parlamenti képviselő (MDF, 1990–1994); báró Szalay Gábor parlamenti képviselő (SZDSZ, 1990–2006); báró Vécsey László parlamenti képviselő (Fidesz, 2010–2014) és Szada polgármestere (1998–2014); báró Bánffy Miklós, Leányvár polgármestere (1996–2010); gróf Bethlen Farkas, Verőce polgármestere (1998–2014); báró Tunkel Tamás, Legénd polgármestere (2014–). Továbbá Habsburg György főherceg, utazó nagykövet; gróf Károlyi György, Magyarország párizsi nagykövete (2014–); Habsburg Eduárd főherceg, Magyarország nagykövete a Szentszéknél (2015–); báró Perényi János, Magyarország bécsi nagykövete (2014–); báró Szalay-Berzeviczy Attila, a Budapesti Értéktőzsde elnöke (2004–2008).

⁴⁹ L. erről részletesebben: SZTÁRAYNÉ KÉZDY: *i.m.*, 79–101. p.

⁵⁰ Pallavicini Károly őrgórfot idézi ÁROKSZÁLLÁSI Éva: *Arisztokraták a mai Magyarorszáért*, *Új Magyar Hírek*, 1992/3., 25. p.

⁵¹ ZICHY László: *A cím kötelez. Az arisztokrácia szerepe a mai magyar társadalomban*, *Magyar Nemzet*, 1998. január 16., 7. p.

tövé tenné az értékek szerinti gondolkodást és cselekvést”.⁵² „Az itthoniak, az ismert okok miatt, sajnos nem nagyon tudnak bekapcsolódni az ország- és nemzetépítésbe. [...] elsősorban a családjuk mindennapi gondjaival voltak, vannak elfoglalva.”⁵³

*A korlátlan lehetőségek és a lehetetlen korlátok országa*⁵⁴

Míg Magyarország tehát nem a jogtalanul eltulajdonított vagyon természetbeni visszaszolgáltatásának útját választotta, hanem bevezette a kárpótlási jegyet mint értékpapírt az egykori tulajdonosok, illetve leszármazottaik jelképes kárpótlására, addig Románia a *restitutio in integrum* (jogokba való visszahelyezés) elvét hirdette meg.

Ennek szellemében az 1945. március 6. és 1989. december 22. között jogtalanul elkobozott ingatlanok jogi helyzetének rendezése, azaz visszaszolgáltatása érdekében az elmúlt három évtizedben törvények és (sürgősségi) kormányrendeletek – néha egymásnak is ellentmondó – sora született. Anélkül, hogy részletesen ismertetném a vonatkozó jogszabályok tartalmát, megállapítható, hogy kezdetben a föld-visszaszolgáltatási törvény (18/1991. számú törvény) az 1945-ös földreform utáni állapotot kívánta visszaállítani, így mindazok kimaradtak a kárpótlásból, akiknek földjeit – köztük az egykori arisztokrata kézben lévő földbirtokokat – a földreform keretében sajátították ki.⁵⁵ A 247/2005. számú restitúciós törvény szerint viszont a referencia-időpont már az 1945-ös földreform, erdők esetében pedig az 1948-as állapot volt, és a visszaszolgáltatás felső határát is eltörölték (míg föld esetében először 50, majd 100 hektárban állapították meg). Az 1921-es agrárreform következtében eltulajdonított földek kárpótlása azonban nem merült fel.

Fokozatosan kibővítették az igénylők körét is, nemcsak román állampolgárok, hanem külföldiek is benyújthatták igényüket.⁵⁶ A 2001. évi 10. törvénnyel vált teljessé a kárpótlás, amellyel lehetővé tették, hogy a visszaszolgáltatási igényeket az ingatlanok egészére (így a kastélyokra, kúriákra is) be lehetett nyújtani, függetlenül attól, hogy a tulajdonos benne lakik-e vagy sem.⁵⁷ A természetben visszaszolgáltatott ingatlanok esetében a restitúciós törvényreform szerint visszaadják azokat az ingóságokat is, amelyek az el-

⁵² Báró Riedel Miklóst és Lórántot idézi ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 16. p.

⁵³ Báró Atzél Ferencet idézi ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 17. és 19. p.

⁵⁴ A bon mot valószínűleg báró Bánffy Farkastól származik.

⁵⁵ BÍRÓ Albert: A magyar és a román kárpótlás alapjainak összevetése, *Pro Minoritate*, 2001. nyár, 104. p.

⁵⁶ *Uo.*, 107. p.

⁵⁷ ÚJVÁRI Ildikó: Kastélyok, kúriák családi házak. Beszélgetés Eckstein-Kovács Péter ügyvéddel, *Korunk*, 2012. július, 100. p.

kobzáskor az épületben voltak és a visszaszolgáltatási igény beadásakor még léteztek.⁵⁸

Amennyiben a visszaigényelt ingatlan nem szolgáltatatható vissza természetben, mert vagy már egyszerűen nem létezik, vagy a jogszabályok erre nem adnak lehetőséget,⁵⁹ kártérítésre van lehetőség. Ennek anyagi fedezetét a jogszabály által előírt Tulajdon Alap biztosítja, amely az állam tulajdonában levő részvényekből és román állami követelésekből áll össze.⁶⁰

Mindez a jogszabályok alapján visszaszolgáltatott, magán-, egyházi, illetve közösségi tulajdonba került vagyon az erdélyi magyar közösség jó és stabil gazdasági alapjait képezhetné, és a törvényi keretek meg is teremtették annak elvi „lehetőségét, hogy a javaiktól korábban megfosztott személyek és közösségek újra megteremthessék gazdasági függetlenségüket, s így egy erős középosztályt alkossanak”.⁶¹

A gyakorlat ezzel szemben azt mutatja, hogy főképp a túlbujánczó bürokrácia, az érintett állami és önkormányzati szervek, az „igazságszolgáltatási korrupció”, valamint a helyi gazdasági érdekek igen sok esetben hátráltatják a restitúciót. „Ebből következik, hogy jelenleg is megközelítőleg 1,2 millió per van folyamatban”,⁶² valamint ezres nagyságrendű a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága által tárgyalta romániai restitúciós ügyek száma.⁶³ Nemrégiben Veress Emőd, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jogtudományi Intézetének igazgatója fakadt ki így egy blogbejegyzésében: „A restitúciós eljárások, perek, a mindig szilárd és megkérdőjelezhetetlen, csak éppen folyton változó ideológiai alapok a remény és keserű csalódások idegőrlő játékát kényszerítették az egész társadalomra.”⁶⁴

Így érthető, hogy sokakban hasonló vélemény fogalmazódik meg, mint ahogy egy főnemes nyilatkozott, aki nagyanyja egykori kastélyának visszaigénylése során a román hatóságokkal elhúzódó bürokratikus harcba bonyolódott: „Olyan vagyok, mint egy kutya, amely ugatva és röhögve rohan egy

⁵⁸ Tájékoztató a romániai kárpótlással kapcsolatban. A Magyar Köztársaság Bukaresti Nagykövetsége Külügyminisztérium, Bukarest, 2005. október 28., <<http://2010-2014.kormany.hu/download/b/b4/10000/T%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3%20a%20rom%C3%A1niai%20k%C3%A1rp%C3%B3tl%C3%A1ssal%20kapcsolatban.pdf>>, 3. p. (letöltve: 2017. 09. 28.).

⁵⁹ Az állami oktatási, egészségügyi, köz-, kulturális és társadalmi intézményeknek, valamint a konzulátusoknak, kormányközi nemzetközi intézményeknek, külképviseleteknek, politikai pártoknak helyt adó ingatlanok. Vö. BÍRÓ: *i.m.*, 106. p.

⁶⁰ Tájékoztató a romániai kárpótlással kapcsolatban..., 2. p.

⁶¹ BÍRÓ: *i.m.*, 110. p.

⁶² *Uo.*, 105. p.

⁶³ ÚJVÁRI: *i.m.*, 100. p.

⁶⁴ VERESS Emőd: Ingatlanrendezés, posztszocialista módra, *Nyugat.ro*, 2016. november 30., <<https://www.nyugat.ro/?p=631>> (letöltve: 2017. 09. 28.).

autó után. Ha az autó megáll, legfeljebb csak annyit tehetek, hogy lepisilem a kerekét.”⁶⁵

A nehézségek ellenére számos egykori erdélyi főnemesi család leszármazottja nyújtotta be igényét birtokok, erdők, üzemek, gyár- és lakóépületek, kastélyok, paloták visszaszerzésére – több-kevesebb sikerrel. Eckstein Kovács Péter romániai magyar jogász szerint egyszerűbb hozzájutni egy kastélyhoz, mint egy szobakonyhás épülethez a városban. „Ezekben a nagy épületekben, kastélyokban, amelyek nem a városközpontban találhatók, elsősorban tévész-irodák működtek, vagy olyan egészségügyi, illetve gyermekgondozó intézmények, amelyek idővel megszűntek, rettenetes működési körülményeik miatt. Ezek esetében tehát a problémát elsősorban a nagy állagromlás jelentette...”⁶⁶

A visszaigényelt és visszakapott ingatlanokról és ingóságokról tudomásom szerint nem készült semmilyen megbízható összesítés, amit gróf Hal-ler Béla, az erdélyi magyar történelmi családok leszármazottait tömörítő Castellum Alapítvány elnöke is – személyes közlése során – megerősített. Ő ezt a kárpótlási folyamat befejezetlenségével, valamint az összeíráshoz szükséges anyagi és kapacitásbeli erőforrások hiányával indokolta.

„Nagy kalandjáték ez, lelkesedés nélkül nem lehet csinálni”⁶⁷

A felmerülő nehézségekkel az egykori jogos tulajdonosok már a visszaszolgáltatási igények benyújtása előtt is számoltak, vannak, akik emiatt le is maradtak az első határidőről.⁶⁸ Úgy gondolták, hogy mivel az örökösök már más országban alakítottak ki egzisztenciát, rossz emlékeikből kiindulva nem bíztak a román államban, nem akartak kockáztatni.

Felmérték azt is, hogy további nehézséget jelenthetnek az igénybejelentők anyagi, nyelvi és időbeli korlátai, távolról, helyismeret nélkül még átláthatatlanabbak és követhetetlenek az eljárások. Az érintettek közül nem mindenki vállalta, hogy az eljárás idejére, majd a visszaigényelt vagyon kezelésére részben vagy teljesen Romániába költözzön, főleg azok közül, akik sohasem éltek az egykori családi birtokokon, kastélyokban, pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy személyes jelenlét (és román nyelvtudás) nélkül ez kivitelezhetetlen vállalkozás.⁶⁹

⁶⁵ SCHOLTEN: *i.m.*, 289. p.

⁶⁶ ÚJVÁRI: *i.m.*, 101. p.

⁶⁷ Báró Bánffy Farkast idézi MARGITAI: *i.m.*, 234. p.

⁶⁸ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 12. p.

⁶⁹ „[...] aztán eladott valamennyi fát, de kiderült, hogy öt helyett tízautónyi fát vittek el – ha nem helyben él az ember, könnyen így járhat.” CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 97. p.

Sok esetben az egykori tulajdonjogot igazoló dokumentumok hiányoztak, de az sem ritka, hogy a több örökös közti családi nézeteltérések hátráltatták a közös fellépést és így a sikeres visszaszolgáltatás menetét. Néhányan a gazdálkodásban való járatlanságuk miatt riadtak vissza a mezőgazdasági területek visszaigénylésétől.

Egyes vélemények szerint a visszaigénylési folyamat a román többségű Belső-Erdélyben nehezebb,⁷⁰ de „volt, aki azt mondta, jobban boldogult a román helyhatósággal, mint a magyarral”.⁷¹ Volt, ahol már a hatvanas években hihetetlen rokonszenv fogadta a hajdani birtokosokat,⁷² „a propaganda ellenére megmaradt hűségük és megbecsülésük, ragaszkodtak”⁷³ hozzájuk. A tényleges visszatérés után pedig néhol önkormányzati képviselőseget is bíztak (báró Apor Csaba), vagy bíztak volna (báró Bánffy Farkas) rájuk. Zabolán a családról „tényleg nagyon szép emléket őriz a falu, mindenki segített”,⁷⁴ míg Miklósvár is „nagyon büszke, hogy van egy grófja, aki visszatért”.⁷⁵ Viszont „a mindennapi létükért aggódó vécsiek egyáltalán nem tapsoltak a Kemények visszaigénylési szándékának. Egzisztenciájukat féltve adott pillanatban politikai zsaroláshoz is folyamodtak”, ugyanis attól tartottak, hogy a régi-új tulajdonosok visszaveszik az egykori cselédlakásokat is.⁷⁶

Azt viszont leszögezhetjük: a falu nemzetiségi összetételétől vagy az egykori birtokosok iránti érzelmeiktől független, hogy felügyelet nélkül maradó visszaigényelt ingatlanokat részben vagy teljesen elhordták a környékbeli-ek.⁷⁷

A leszármazottak közül volt, aki „pompás gazdasági lehetőség”-et látott a visszaigénylésben,⁷⁸ azonban igazából óriási anyagi erőforrásokat igényel ezeknek a sokszor nagyon rossz állapotban visszaszolgáltatott ingatlanoknak a rendbehozatala, majd fenntartása és működtetése, amiről minden érintett részletesen be is számol. Elterjedt képlet szerint egy négyzetméter kastély fenntartásához egy hektárnyi erdő szükséges.⁷⁹ Így alapvető fontosságú a kastélyhoz tartozó korábbi erdőterületek visszaszerzése.

Akik mindezek ellenére belevágtak, hamar szembesültek a hatalomnak az évek során egyre gyakoribbá és változatosabbá váló „kiszorítódsdi”, illetve

⁷⁰ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 92. p.; MARGITAI: *i.m.*, 162. p.

⁷¹ MARGITAI: *i.m.*, 242. p.

⁷² Gróf Haller Bélára hivatkozik CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 107. p.

⁷³ MARGITAI: *i.m.*, 127. p.

⁷⁴ OLÁH GÁL: *i.m.*, 202. p.

⁷⁵ *Uo.*, 179. p.

⁷⁶ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 13. p.

⁷⁷ MARGITAI: *i.m.*, 175. p.; CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 83. és 91. p.

⁷⁸ Például báró Bánffy Farkas, L.: MARGITAI: *i.m.*, 62. p.

⁷⁹ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 87–88. p.

„kivéreztetési”⁸⁰ taktikájával. „Minden megváltozott, a politikai környezet is, ma már sokkal inkább odafigyelnek ránk, visszatérő arisztokratákra. Míg tíz évvel ezelőtt jószerint ránk sem hederítettek, most ott tesznek keresztbe, ahol tudnak.”⁸¹ A román állam megszüntette a kastélyok korábbi adómentességét, és önkormányzati hatáskörbe utalta az adó kivetését.⁸² Az utóbbi két évben – szóbeli közlések szerint – megszorodott az olyan esetek száma, ahol a már visszaszolgáltatott ingatlanokat perli újból vissza az állam. A per alatt lévő erdő után az adót és az esetleges feketevágás miatt kiszabott büntetést viszont ugyanúgy meg kell fizetni, azonban nem lehet kitermelést folytatni, ami a visszaigényelt kastélyok, kúriák rendbehozatalának és fenntartásának legfontosabb forrása lenne. Könnyen belátható, hogy bizonytalan jogi státuszú ingatlanokba senki nem szívesesen fektet be, a legtöbben nem látják értelmét nagyobb összegeket ráköltetni, amíg le nem zárulnak ezek az ügyek.

„Szerteágazó problémakör ez, és mindenkinek egyedi a helyzete”⁸³

Bár minden család története és jelene más és más, különböznek az egyéni életutak és az örökösök habitusai, változatosak az egykori birtokok adottságai, az erdélyi arisztokrata családok tagjairól készült interjú- és riportkötetek tartalomelemzése alapján mégis jól kirajzolódik a leszármazottak néhány jellegzetes csoportja. A tipológia alapján az alábbi attitűdtípusokat különböztettem meg: az eltávolodók/érdektelenek, a távolról segítők, a feladók, a más-képp küzdők, a küzdők és a távolról küzdők csoportja.

„... egy felejthetetlen szép álom véget ért...”⁸⁴

A legkevesebbet az általam *eltávolodóknak* vagy *érdekteleneknek* nevezettek-ről tudunk, bár mintámban ők képviselik a legnagyobb csoportot.⁸⁵ Besorolásuk alapja az volt, hogy interjúikban vagy nem beszéltek sem saját, sem osztályuk társadalmi szerepvállalásáról, vagy inkább keserűen ítélték meg származásukból adódó helyzetüket. „Csak annyi, hogy a származás nem

⁸⁰ MARGITTAI: *i.m.*, 59. p.

⁸¹ Báró Bánffy Farkast idézi CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 109. p.

⁸² *Uo.*, 58. p.

⁸³ Báró Bánffy Farkast idézi MARGITTAI: *i.m.*, 72. p.

⁸⁴ KORNIS: *i.m.*, 173. p.

⁸⁵ A vizsgálati mintán belül kialakított csoportok arányaiból nem vonhatnunk le meszszerű következtetéseket, mivel az fakadhat a mintavétel torzító hatásából. Ugyanis például Kornis Gabriella könyvében 18 interjút találunk, azonban egyrészt a könyv – kárpótlási lehetőségekhez képest – korai megjelenése, valamint az interjúalanyok sokszor előrehaladott életkora miatt ezen interjúalanyok nagyobb részét mind ebbe a csoportba soroltam.

érdem, hanem következmény, azt pedig hatásaival együtt vállalni kell.”⁸⁶ Számukra egy korszak lezárult, és úgy gondolják, hogy „sajnos azonban azt a megbecsülést, megértést, szeretetet, nemes gondolkodást, családi összetartást, amit gyerekkorunkban Ajtonyban a szülői házban kaptunk és tapasztaltunk, képtelenek vagyunk utódainknak átadni, és a mai körülmények között megvalósítani”.⁸⁷ Amiért mégis vállalták a megszólalást, az az igény, hogy a leírtakkal legalább egy letűnt korszak szereplőiről hiteles képet kapjon az utókor. „A lényeg, hogy derék magyar emberek voltak sok éven át és a Székelyföldön, ma is tisztelettel, szeretettel beszélnek, írnak róluk. Jó volna, ha ez a jövőben is így lenne.”⁸⁸

*„... ők maguk a régi otthont nem tudják elfelejteni és még Amerikából is rendszeresen hazalátogatnak, hogy anyagi segítséget hozzanak...”*⁸⁹

A távolról segítők csoportjába azok az interjúalanyok kerültek, akik külföldön, egy harmadik országban teremtettek egzisztenciát, és onnan évtizedek óta anyagilag segítik az Erdélyben maradt rokonaikat vagy egykori falvaikat. Ezt sokszor a Johannita illetve a Máltai Lovagrenden keresztül, vagy – akár saját alapítású⁹⁰ – jótékonyági szervezeteken keresztül teszik. Olyan is van közöttük, aki Erdélyben hozott létre egy vállalkozást és annak bevételeiből tehetőségi diákokat támogat.⁹¹ Az interjúkból azonban nem derül ki, hogy részt vettek-e a romániai kárpótlásban.

*„Úgy érezte, nincs tovább: ősei sok tulajdonos kezén átment várkastélyának megbízható új gazdát kell keresnie. Sürgősen”*⁹²

Az úgynevezett *feladók* csoportjába azok az interjúalanyokat soroltam, akik ugyan visszaigényelték és (részben) vissza is kapták egykori ingatlanjaikat, de vagy nem tudták, vagy nem akarták saját maguk kezelni, így eladták vagy átadták azt. Így került például a Transylvania Trust Alapítvány koncessziójába a bonchidai Bánffy-kastély, amelyet a polihisztor gróf Bánffy Miklós lánya, Katalin igényelt vissza, „de soha nem nézte meg kastélyát”.⁹³

(A kötetek elemzése alapján arra lehetett következtetni, hogy ugyanígy működik a koltói Teleki-kastélyban ma Petőfi Múzeum,⁹⁴ azonban az utólagos résztvevő hitelesítés során kiderült, hogy a kastély már 1943-ban kikerült

⁸⁶ OLÁH GÁL: *i.m.*, 86. p.

⁸⁷ *Uo.*, 289. p.

⁸⁸ *Uo.*, 366. p.

⁸⁹ KORNIS: *i.m.*, 144. p.

⁹⁰ *Uo.*, 142. p.

⁹¹ *Uo.*, 149. p.

⁹² CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 145. p.

⁹³ *Uo.*, 79. p.

⁹⁴ ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 153. p.; SCHOLTEN: *i.m.*, 282–283. p.

a család tulajdonából, így azt nem lehetett a restitúciós folyamat során visszaigényelni.⁹⁵⁾

„Azt is megértem, aki azt mondja, ehhez már nincs energiája”⁹⁶

Szintén részben vagy egészben eladták a visszaigényelt ingatlanaikat azok, akiket a *másképpen küzdők* csoportjába soroltam, de ők továbbra is meghatározó képviselői az erdélyi arisztokráciának. Nevezhetnénk őket *részben feladók*-nak is, hiszen vagy csak egyik ingatlanjukat adták el egy másik fenntartása és felvirágoztatása érdekében, vagy az eladást, illetve átadást olyan körülmények között bonyolították le, hogy azzal ne sérüljön semmilyen érdek. Az eladás során bizonyos kikötéseket tettek, például a kastély viselje továbbra is a család nevét,⁹⁷ vagy rendezzenek be egy látogatható helytörténeti szobát, ahol a család történetét is bemutatják.⁹⁸

Ilyen szellemben került a keresdi kastély Bőjte Csabához, amelyben Béke Háza néven nevelési és képzési központ létesül a magyarság számára. „Bőjte atya ügyét azért pártolom, mert abban reménykedem, egy nyelvet beszélünk”, és nem használnak oda nem illő anyagokat a felújítás során, s az átadó saját néprajzi gyűjteménye is helyet kap benne.⁹⁹ „A lelki megbékélést, a hitben való elmélyülést keresők kisugárzása talán arra is képes lesz, hogy megváltoztassa ennek a lélekszámában egyre fogyatkozó, érzékelhetően váltságban vergődő településnek a hangulatát.”¹⁰⁰

A másképp küzdők küzdelmüket folytatják, mint ahogy „Marosvásárhely keresztanyja”¹⁰¹ továbbra is „irányít minden hadműveletet”,¹⁰² alapítványt működtet, fogyatékosokat foglalkoztató könyvkötőműhelyt üzemeltet. Más pedig foglalkozása gyakorlása, a tanítás, oktatás, nevelés során folytatja azt a munkát, amit még a kommunizmus alatt kezdett el, vagy a Castellum Alapítvány tagjaként tevékenykedik. Tehát a másképp küzdők az egykori tár-

⁹⁵ „Teleki János [1935–37 során] eladta az egész koltói birtokot a nagysomkúti kötődésű [Ioan és August] Tibil testvéreknek, majd apjuk 1937-es halála után az öt Teleki örökös részben visszaperelte az ingatlanokat. Ezután vette meg a Hangya Szövetkezeti Központ a szeszgyárat és környékét 1942-ben, majd a Hangya Szövetkezet Nyugdíjpénztára 1943-ban a kastélyt. Egyidejűleg az újabb építésű melléképület (ún. vörös kastély, mai Petőfi Sándor Általános Iskola) ajándékozás révén a község tulajdonába került. [...] De a végeredményen ez semmit sem változtat, a Telekiek 1943-ban újra megváltak a koltói birtoktól, ezért az 1945 utáni államosítás már a magyar intézményi tulajdonost sújtotta.” (Részlet egy leszármazott leveléből.)

⁹⁶ Gróf Teleki Kálmánt idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 322. p.

⁹⁷ MARGITTAI: *i.m.*, 38. p.

⁹⁸ *Uo.*, 215. p.

⁹⁹ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 149. p.

¹⁰⁰ *Uo.*, 19. p.

¹⁰¹ SCHOLTEN: *i.m.*, 176. p.

¹⁰² MARGITTAI: *i.m.*, 86. p.

sadalmi helyzetüket megalapozó vagyon nélkül is kötelességüknek érzik a társadalmi felelősségvállalást Erdélyben, ugyanis „bizonyos szellemiséget, értékrendet nekünk kötelességünk tovább vinni és képviselni saját létezésünk által”.¹⁰³

„Eladni az ősök házáat?! Ahol évszázadokig laktak?”¹⁰⁴

Mielőtt tovább folytatnám az erdélyi magyar arisztokrácia tipológiájának ismertetését, szükségét érzem, hogy egy rövid kitérőt tegyek a visszaszerzett ingatlanok eladása körüli dilemma ismertetésére.

A visszaszolgáltatott kastélyok állapotfelmérése után sokak megijedtek a feladat és a felelősség nagyságától. „Bevallom, szégyenszemre, én is azon a véleményen voltam, hogy el kell adni mindent. Zsigmond volt az, aki hazajött Németországból és azt mondta, visszatelepedik és vállalja a nehézségeket.”¹⁰⁵ Mások arra gondoltak, ha nem tudják megmenteni a kastélyt, az utókor őket hibáztatja majd, és végül az eladás mellett döntöttek.

Az erdélyi arisztokrácián belül is ellentmondásos a megítélése ezeknek a tranzakcióknak, vannak, akik az ősi örökség feladásáról beszélnek, és úgy gondolják, hogy ezek az ingatlanok így végleg elvesztek a magyarság számára.¹⁰⁶ Mások megértőbbek, elfogadóbbak, főleg ha az egyik ingatlan eladásából befolyt összeget a család egy másik ingatlan megmentésére fordítja. „Küküllővár így legalább megmaradt, megmenekült a pusztulástól, nem mint Aranyosgerend, Magyarcsesztve.”¹⁰⁷ És vannak, akik elfogadják, „hogy bizonyos területeket vagy épületeket el kell adni, hogy meg lehessen menteni olyan épített örökséget, amely a magyar közösség számára érték”.¹⁰⁸

Érdemes megfontolni az erdélyi örökségvédelemmel foglalkozó, elhivatott restaurátorok és művészettörténészek, műemlékvédők véleményét is: „Bármilyen jogos is egy visszaigénylés, ha az örökösöknek nincs pénzük a fejlesztésre, jobb, ha átadják az ingatlant az önkormányzatoknak, különben összeomlanak az épületek.”¹⁰⁹

Jap Scholten könyvében arra a következtetésre jut, hogy az egykori arisztokrácia régi és fiatal nemzedéke küzdött és küzd erősebben a visszaszolgáltatás ügyében, míg az általa elveszett (Kornis által áldozati¹¹⁰) nemzedéknek nevezett generáció könnyebben adta fel a harcot.¹¹¹ Ezen állítását az inter-

¹⁰³ Uo., 191. p.

¹⁰⁴ Uo., 137. p.

¹⁰⁵ OLÁH GÁL: *i.m.*, 250. p.

¹⁰⁶ MARGITAI: *i.m.*, 217. p.; CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 123. p.

¹⁰⁷ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 123. p.

¹⁰⁸ MARGITAI: *i.m.*, 73. p.

¹⁰⁹ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 84. p.

¹¹⁰ KORNIS: *i.m.*, 15. p.

¹¹¹ SCHOLTEN: *i.m.*, 339–340. p.

júk tartalomelemzése alapján nem tudom alátámasztani, ugyanis az általam meghatározott csoportok mindegyikének igen vegyes a korösszetétele. Abban viszont egyetértek vele, hogy a másképp küzdők mind olyan arisztokraták, akik Erdélyben születtek és ott is éltek, szemben a küzdők csoportjával, ahol kevés kivétellel elsősorban külföldről visszatérteket találunk.

„Először is harcolni kell...”¹¹²

A következő és egyben leglátványosabb csoportot, amelynek tagjai a leggyakrabban jelennek meg a médiában és a legtöbb elemzett könyvben is szerepelnek, én *küzdőknek* neveztem el. Ők azok, akik a kezdetek óta küzdenek egykori családi tulajdonuk visszaszerzéséért és a már visszakapott ingatlanok hasznosításáért és vállalták a részben vagy teljesen Erdélybe való letelepedést.

A küzdőkön belül megkülönböztethetjük a *távolról küzdők* alcsoportját, akik visszaigényelték egykori ingatlanjaikat, de különböző okokból nem vállalták a részben vagy egészben való visszaköltözést, azonban minden igyekezetükkel és energiájukkal azon vannak, hogy az általuk legmegfelelőbbnek tartott célt szolgálják a visszakapott ingatlanok.

*

A továbbiakban elsősorban a három küzdő csoport megnyilatkozásait elemzem annak alapján, hogy milyen célokat fogalmaznak meg és hogyan látják saját, illetve sorstársaik szerepét a mai társadalomban.

„Ez egy kényszer...”¹¹³

A távolról, a helyben, illetve a másképp küzdők mind nagyon erős motivációval vágtak bele a visszaszerzés és a működtetés körüli küzdelmeikbe. A legtöbben egyfajta örökölt kötelességgént, belső kényszerként élték meg a restitúció lehetőségét – mint kihagyhatatlan történelmi alkalmat. Van, aki úgy értékelte, hogy „ez egy csoda, ami történt”.¹¹⁴ Szükség is volt erre az erős belső motivációra és lelkesedésre az eljárás hosszú évei alatt: „Ha nem itt lenne eltemetve az ükapámtól kezdve valamennyi felmenőm, biztosan nem vállalkozom erre a kísérletre. Racionálisan mérlegelve ugyanis egyértelmű: túl nagy fa, amelybe a fejszémet vágtam.”¹¹⁵

Ez a kötelesség a leszármazottakra családjaik múltjából, történelméből fakad: „A grófi cím nem érdekes, ám, hogy a család nyolcszáz esztendeig ott

¹¹² Gróf Mikes Zsigmondot idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 281. p.

¹¹³ Gróf Bethlen Anikót idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 108. p.

¹¹⁴ *Uo.*, 264. p.

¹¹⁵ Gróf Teleki Kálmánt idézi CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 156. p.

élt, az lényeges. Vettem földet én is, a testvéreim is az erdélyi Mezőségben, hogy ne mi legyünk az első nyolc évszázad után, akik nem rendelkezünk birtokkal, nem kötődünk oda.”¹¹⁶ A visszatértek nem ritkán saját önös érdekeikkel is szembemennek, mikor feladják kényelmes és biztonságos életüket és egyfajta családi ösztöntől vezérelve belevágnak a kárpótlás küzdelmeibe: „Magam is sokat tűnődöm, hogy mi hozza haza a fiatalokat? Nincs rá racionális magyarázat, hiszen, gondoljanak bele, mennyivel jobban élhetnénk nyugaton. A családi eredet azonban valami csodálatos kohézió.”¹¹⁷

Ez a kötelességérzet azonban nemcsak a távoli ősszel, hanem a közvetlen felmenőkkel kapcsolatban is érvényesül: „arra törekszem, hogy mindent, amit mondott és csinált, úgy szervezzek meg és folytassak, ahogy azt ő szeretne volna”.¹¹⁸

Az ősszel szembeni kötelességből nemcsak a történelmi lehetőség kihasználásának kényszere fakad, hanem a módja is: „De nekünk az is nagyapai örökségünk, hogy mindent barátságosan, segítőkészen, humanusan igyekezzünk megoldani.”¹¹⁹

„A birtoklás egyetlen erkölcsi joga pedig a közjó szolgálata”¹²⁰

Akármilyen motivációval vágtak is bele az örökösök a visszaigénylésbe, abban teljes az egyetértés, hogy „a visszaszolgáltatás nem azt jelenti, hogy most hirtelen meggazdagodtak az egykori kisemmizettek”.¹²¹

Ennek még a látszatát is el akarták kerülni, ahogy gróf Kálnoky Tibor apja is „úgy akarta megmenteni Erdélyt, hogy közben fel se merülhessen a gyanúja annak, hogy ő bármit is érdekből csinál”.¹²² A legtöbb családban „mindannyian egyetértünk abban, hogy a reménybeli jövedelmekből mi nem akarunk jól élni”.¹²³ Az interjúalanyok azzal is tisztában vannak, hogy a „régí világ” életmódban és gazdagságban természetesen nem folytatható ott, ahol félbeszakadt. Ahogy egy több ezer négyzetméteres kastélyt visszakupó főnemes mondta nekem: „Én nem szeretnék a kastélyban lakni. Tudod, egyáltalán nem kellemes egy kastélyban élni – személyzet nélkül. Ha egy kávét akarok inni, hét percet kell gyalogolnom, és ha elfelejtem a cukrot, akkor újabb hét percet.”

A kastélynak, „bár tulajdonjogilag bennünket illet, a közjót kell szolgálnia, [...] olyan kulturális érdeket kell, hogy képviseljen, amely erősíti a közössé-

¹¹⁶ Gróf Wass Endrét idézi ADONYI SZTANCS: *i.m.*, II., 235. p.

¹¹⁷ CSINTA: *Erdély újránemesítői*, 97. p.

¹¹⁸ SCHOLTEN: *i.m.*, 170. p.

¹¹⁹ Bárány Kemény Zsigmondot idézi ADONYI SZTANCS: *i.m.*, II., 79. p.

¹²⁰ Csávossy Györgyöt idézi CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 138. p.

¹²¹ OLÁH GÁL: *i.m.*, 281. p.

¹²² CSINTA: *Erdély újránemesítői*, 21. p.

¹²³ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 103. p.

get és a lelket, a jobb jövőt szolgálva”.¹²⁴ „A családuink egyetért abban, hogy a visszakapott erdőket a biodiverzitás megőrzése és fenntartható erdőgazdálkodás keretében kell megőrizni és használni a közjó érdekében, ahogyan az elmúlt több száz évben a család tette.”¹²⁵

A közjó szolgálatának értelmezése igen változatos képet mutat az erdélyi arisztokrácia képviselőinek megnyilvánulásai alapján. Az általánosabb értelmezés szerint „a visszaszerzett földek több épület és szélesebb közösség fenntartásához nyújthatnának segítséget”.¹²⁶ Van, akinek az a célja, hogy bekapcsolódjon a társadalmi élet megszervezésébe, azaz a „kastélyokat, birtokokat helyrepofozva részt vegyen az erdélyi magyar társadalom renoválásában”.¹²⁷ „Amikor ideköltöztem, szerettem volna valamit tenni a közösségért” – mondja báró Bánffy Farkas, aki ebben a szellemben táncegyüttest alapított, majd a szórványmagyarság szolgálatára a magyar oktatást felvállaló szórványkollégiumot hozott létre és működtet azóta is.¹²⁸

Mások a reménybeli jövedelmeket konkrét jótékony célra kívánják felhasználni, például „alapítványok révén szeretnénk azt az erdélyi magyar ifjúság javára fordítani”.¹²⁹ „Az Ugron Alapítvány azért van, hogy az erdélyi, székelyföldi, illetve udvarhelyi fiatalságot lehetőleg segítsük, hogy tanulhasanak, itthon maradhassanak, megmaradjanak. Ez az Ugron Alapítvány célja. Ebbe teszünk bele mindent, amiért most harcolunk.”¹³⁰

Ahogy ezt már a távolról segítők csoportjánál is láttuk, a mások iránti önkéntes felelősségvállalás és a karitatív tevékenység – a kárpótlástól függetlenül és már azt megelőzően is – jellegzetes attitűdje és vállalt öröksége a főnemességnek. „[...] édesanyám az erdélyi magyarság szolgálatát lelkiismereti kérdésnek tekintve ott és úgy segített az ottaniakon, ahogy tudott. Aztán, főként a rendszerváltozás után, én is bekapcsolódtam ebbe az intenzív munkába”¹³¹ – mondja ezt egy képviselőjük, aki pályázati pénzből magyar iskola építését szervezte meg családjá egykori falujában, és Kárpátalján is több óvoda felújításához hozzájárult. A külföldön élő leszármazottak már a nyolcvanas évektől kezdve segélyakciókat szerveztek erdélyi falvakba. „Fantasztikusan működött, és oly módon beépült az ember életébe, hogy nem lehet abbahagyni.”¹³²

¹²⁴ Báró Liphay Antalt idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 223–224. p.

¹²⁵ Gróf Kendeffy Máriát idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 202. p.

¹²⁶ MARGITTAI: *i.m.*, 73. p.

¹²⁷ *Uo.*, 135. p.

¹²⁸ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 112. p.; SCHOLTEN: *i.m.*, 322. p.

¹²⁹ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 103. p.

¹³⁰ OLÁH GÁL: *i.m.*, 67. p.

¹³¹ ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 28. p.

¹³² OLÁH GÁL: *i.m.*, 192. p.

*„A lényeg az volna, hogy a családok gazdaságilag megerősödjének.
A fiataloknak nincs hová menniük”¹³³*

Az interjúk tanulsága szerint a helyi gazdaság fejlesztése lehet az a további olyan terület, amellyel a visszaszerzett épületek, telkek, mezőgazdasági területek tulajdonosai hozzájárulhatnak a közjó szolgálatához. Van, aki a gazdaság fejlesztését az oktatáson keresztül kívánja megvalósítani, és ebben tud úgy segíteni, hogy a visszaszerzett telkeit ajánlotta fel mezőgazdasági szakiskola létesítésére.¹³⁴ Ahol ehhez megvan a kellő szakértelem, ott a saját mezőgazdasági termelés modernizálásával, a falusi gazdaság – akár csak helyi szintű – megszervezésével részben példát adhatnak a környékbeli gazdáknak, részben pedig helyben munkahelyet teremthetnek, és ezzel csökkenthetik az elvándorlást. Ahogy a mindenki által csak rajongva emlegetett báró Apor Csaba szerint is a cél, gyökeret verni, megkapaszkodni, amihez elsősorban a gazdasági alapot kell megteremteni. „Jövőnket és utódaink jövőjét itt kell biztosítanunk. Ezt a jövőt itt kell megalapozni, ahol születünk és élni szeretünk.”¹³⁵

„Contesa Fastfood”¹³⁶

Ahogy évszázadokon keresztül az arisztokrácia kezében lévő nagybirtokok biztosították a környékbelieknek a fő munkalehetőséget, a restitúció következtében bizonyos helyeken ez újra megvalósulhat, mivel ez vállalt célja is a régi-új tulajdonosoknak: „És ha majd egyszer sikerül az ősi várkastélyban egy európai színvonalú kulturális központot kialakítanunk, az Marosvécsnek is csak előnyére válhat, még munkahelyeket is teremthet.”¹³⁷ Van, ahol ez már meg is valósult, például Miklósváron az idegenforgalmi célra hasznosított vendégházakban „minden hozzáférhető terméket a helybeliekből szereznek be, az embereknek egyre inkább hasznuk is származik a szomszédságból”.¹³⁸

Erre a lehetőségre egyre több helyen ébrednek rá a környékbeliek is: „Mintha megértették volna a helyiek, hogy mi, Bánffyok nyolcszáz éve jelen vagyunk a környéken, és nyolcszáz éve vállalunk felelősséget azért, hogy az ottani föld népe, nemzetiségre tekintet nélkül, boldogulni tudjon. Most is az ottaniaknak szeretnénk munkát adni a földjeinken, az erdeinkben, a házunk körül.”¹³⁹ Máshol a falu és annak polgármestere is lassan rájön, hogy ők is profitálhatnak a régi tulajdonosok visszatéréséből: „Gernyeszeg a kastély ré-

¹³³ MARGITTAI: *i.m.*, 167. p.

¹³⁴ OLÁH GÁL: *i.m.*, 145–146. p.

¹³⁵ MARGITTAI: *i.m.*, 168. p.

¹³⁶ Nagy vörösbetűs felirat egy Gernyeszeg szélén álló alacsony házon, L.: SCHOLTEN: *i.m.*, 280. p.

¹³⁷ ADONYI SZTANCS: *i.m.*, II., 79. p.

¹³⁸ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 43. p.

¹³⁹ ADONYI SZTANCS: *i.m.*, I., 217. p.

vén ismert, nem pedig fordítva [...] meggyőződése, hogy a Teleki-kastély sikere Gernyeszeg hasznára is válna.”¹⁴⁰

*„Ha jön egy szerencsétlen ember és elsírja magát, vagy nagyobb katasztrófa történik, próbálunk segíteni”*¹⁴¹

Egy falu, egy közösség életében azonban nemcsak a vagyon kezelése kapcsán kell jelen lennie annak, aki célul tűzte ki a közjó szolgálatát, hanem az élet minden területén. Az erdélyi földbirtokosok és az uradalmaikon dolgozók viszonyát korábban is egyfajta egymásrautaltság jellemezte. „Ha a fiatfalvi uradalomban egy parasztgazdaságban nem lett termés, vagy természeti csapás érte, akkor tudták, hogy kisegíti őket a földbirtokos. Egyfajta paternalitás alakult ki, a nemesség köteles volt segíteni a bajbajutottakon.”¹⁴² Ez az attitűd jellemzi a visszatérők egyik jellegzetes alakját, báró Bánffy Farkast is, aki egyfajta szociális központként is működik a környéken; ha kell, gyógyszerert hoz Magyarországról, vagy ügyvédet keres, számos kérdésben kéri ki a véleményét nemcsak a falubeliek, hanem a visszaigénylések, felújítások, pályázatok ügyében is. „Az is előfordul, hogy ha valaki szeretne kimenni néhány hónapra Németországba dolgozni, kölcsönkér tőlem kétszáz eurót, s amikor hazajön, ledolgozza.”¹⁴³

*„Kinek áll érdekében támogatni egy magántulajdonban lévő épületet?”*¹⁴⁴

Mindezen célok és társadalmi szerepek megvalósításához, a visszaigényelt ingatlanok ha nem is jövedelmező, de legalább önfenntartó felhasználásához sokan még keresik a célravezető utat. Ugyanis „a helyreállítás hihetetlenül sok pénzbe kerül”.¹⁴⁵ „Az világos, hogy a kultúra támogatására kell használni, de azt is tudjuk, hogy fenn kell tartani, és ha nem kapjuk vissza az erdőinket, akkor más források után kell nézni.”¹⁴⁶ Az örökösök maguktól is tudják, de érzik a külvilág felőli elvárást is, hogy mentse meg ezeket a kincseket. Azonban csak ritkán rendelkeznek annyi mozgatható tőkével, hogy az elegendő lenne a kitűzött célok megvalósítására, állami segítséget sem kapnak mindehhez, a magántulajdonban lévő ingatlanok restaurálására az Európai Unióhoz sem lehet pályázni.¹⁴⁷

A legtöbben azon gondolkodnak, hogyan lehet ezeket a műemlék értékű ingatlanokat „hasznossá és egyben közkinccsé tenni, [...] nem a hagyomány

¹⁴⁰ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 172. p.

¹⁴¹ OLÁH GÁL: *i.m.*, 265. p.

¹⁴² *Uo.*, 351–352. p.

¹⁴³ MARGITAI: *i.m.*, 55. p.

¹⁴⁴ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 60. p.

¹⁴⁵ SCHOLTEN: *i.m.*, 163. p.

¹⁴⁶ OLÁH GÁL: *i.m.*, 373. p.

¹⁴⁷ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 86. p.

ellenében, hűen a[z] [...] ősök szellemi örökségéhez és történelmi szerepvállalásához”.¹⁴⁸ A tulajdonosok egyik legfőbb célja, hogy megtalálják a kastélyok új identitását, s élhető és fenntartható modellt találjanak ki hasznosításukra.

„A [...] kastélyból lehetne hotelt csinálni, de nekem nem célom, hogy mindig itt mászkáljanak a turisták”¹⁴⁹

A fenti idézetből is látszik, hogy vannak, akik elutasítják, mégis az egyik legjellemzőbb hasznosítási mód a visszaszerzett kastélyok idegenforgalmi célokra való kialakítása és ezzel a turisztikai körforgásba való bekapcsolása. Ki kastélyszállóban, ki lovas panzióban gondolkodik, jövedelmező hasznosítási mód az esküvők és egyéb rendezvények szervezése, fesztiválok rendezése stb. Sokan azon gondolkodnak, „hogyan lehet összeegyeztetni a lakófunkciót a nyilvánossal, azaz élhető is legyen a kastélyépület a család számára, illetve a művészettörténet iránt érdeklődő látogatók is megtekinthessék”.¹⁵⁰ A kulturális örökség közkinccsé tételére példa lehet azoknak a nyugat-európai kastélyoknak a modellje, ahol már szintén nem rendelkeznek a tulajdonosok a kastély fenntartásához szükséges gazdasággal, de turisztikai látványosságként nemcsak az épület tekinthető meg, hanem bepillantást lehet nyerni a tulajdonos életébe is. Ugyanis a „visszaszolgáltatás nem azt jelenti, hogy most hirtelen meggazdagodtak az egykori kisemmizettek, hanem azt, hogy olyan életvitelt választanak, amiben ezeknek a műemlék értékű épületeknek szerepe lesz”.¹⁵¹

Az egyik legsikeresebb vállalkozást működtető visszatért főnemes így fogalmazza meg küldetését: „Az igazi funkciója a kastélynak az, hogy lakják. Itt inkább egyfajta szemléletről van szó, a mi üzenetünk a világnak talán kissé idealista: nem a kastélyok világát akarjuk visszavarázsolni, hanem a természetközelséget, a természet és az ember közti harmóniát. Az épített örökség ennek szerves része, a turizmus pedig ennek a mély gondolatnak egy jó táptalaj. Vendégházaink ezért nem kereskedelmi célokból alakultak így, hanem mert a különös hangulat visszaadását kerestük, az eredetiséget szeretnénk érzékelteni. [...] Tehát itt nem kastélyokról és fényűzésről van szó, hanem az értékrendszerről.”¹⁵²

¹⁴⁸ OLÁH GÁL: *i.m.*, 250. p.

¹⁴⁹ MARGITAI: *i.m.*, 72. p.

¹⁵⁰ *Uo.*, 162. p.

¹⁵¹ OLÁH GÁL: *i.m.*, 281. p.

¹⁵² *Uo.*, 178. p.

„Erdély legnagyobb privát rezidenciájának kulturális küldetése is van, amelyben az erdélyiek megtalálják saját helyüket”¹⁵³

A visszaigényelt és kapott ingatlanoknak az idegenforgalomba való bekapcsolásával párhuzamosan a magyar nemzeti kulturális és épített örökség megmentése is gyakran megfogalmazódik az interjúkban. „Nagyanyám nekem hagyta Szárhegyet, mint mesebeli várat, és ha az elbűvölően szép havasokból egy talpalatnyi erdő még nekem jár, örömmel járulok én is hozzá a magyar nemzeti tulajdont képező műkincsek művészi, korabeli renoválásához.”¹⁵⁴ Példaértékű az író, mecénás gróf Kemény János örököseinek elképzelése, akik nagyapjukhoz méltóan szeretnék hasznosítani az örökséget: a marosvécsi kastélyt a Lakiteleki Népfőiskola mintájára tervezik hasznosítani, s irodalmi, kulturális rendezvények és állandó kiállítások befogadására alkalmassá tenni. Mások a visszaszerzett területekből az egyházközösségnek templomépítésre adtak földet. A kultúra támogatása és a kulturális örökségmentés szinte minden küzdő interjújában megfogalmazódik célként, ugyanis itt arról a „nemzetmegtartó erejű”¹⁵⁵ kulturális örökségről van szó, ami elemi fontosságú a megszólalók számára is. „Ráébredt arra, hogy szüksége van a magyar kultúrára, e nélkül nem szeretné leélni az életét, mert egyfolytában csak szidná magát, hogy valamit elmulasztott.”¹⁵⁶

„Isten ments, hogy polgármester legyek! Nincs elég bajom?”¹⁵⁷

Az egykori arisztokrácia Magyarországon élő leszármazottai esetében is láttuk, hogy a politikai közéletben való részvételük – néhány kivételtől eltekintve – nem jelentős.¹⁵⁸ A helyzet Erdélyben, illetve Romániában is hasonló, itt számos ok miatt az arisztokrácia jelenlegi képviselői azonban egyáltalán nem vesznek részt az országos politikában, és helyi szinten is csak elvétve találunk politikailag aktívakat köztük. A kivételek közé tartozik Apor Csaba, aki volt önkormányzati képviselő és Mikes Zsigmond, aki részt vett egy önkormányzati kampányban.¹⁵⁹ Mikes egyébként az egyetlen, aki interjújában megemlítette az önkormányzati szerepvállalás fontosságát. Szerinte ez lehetne az arisztokrácia egyik hiteles szerepe, ami lehetőséget teremtené egy új közéleti elit kitermelésére.¹⁶⁰

¹⁵³ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 144. p.

¹⁵⁴ Báró Apor Klárát idézi KORNIS: *i.m.*, 62. p.

¹⁵⁵ CSINTA: *Arisztokraták honfoglalása*, 162. p.

¹⁵⁶ MARGITAI: *i.m.*, 137. p.

¹⁵⁷ Báró Bánffy Farkast idézi MARGITAI: *i.m.*, 72. p.

¹⁵⁸ Vö. SZTÁRAYNÉ KÉZDY: *i.m.*, 79–101. p.

¹⁵⁹ CSINTA: *Erdély újranevesítői*, 102. p.

¹⁶⁰ Uo., 102–103. p.

„...arra kell gondolni, hogy ez a világ sokak szemében irányadó lehet...”¹⁶¹

Az interjúk elemzése alapján egyértelmű, hogy az erdélyi arisztokrácia fentebb elemzett gazdasági és kulturális szerepvállalása nem öncélú, hanem minden küzdelem mögött meghúzódik az a gondolat, hogy „bizonyos szellemiséget, értékrendszert nekünk kötelességünk továbbvinni és képviselni saját létezésünk által [...] és talán vállalásaink rendkívüliségéről kellene ránk ismernie annak, aki kívülről néz”.¹⁶² Függetlenül attól, hogy ki milyen konkrét tevékenységet végez, „próbáljon mindenki saját új üzenetet találni – az örökölt szellemben, de korhoz, helyhez szabottan. [...] találja meg az új valóság egy-egy szeletét, amely általa virágozhatna fel”.¹⁶³ A főnemesség történelmi hivatása volt, hogy követendő elveket adott a társadalomnak, és mai képviselői is önkéntelenül modellt szolgáltatnak a környezetüknek.

„Örökre elmúlt egy kor, jóvátehetetlen, ami történt...”¹⁶⁴

És abban is – úgy tűnik – igaza van Haller Bélának, hogy az újrajelentkező erdélyi főnemések egyrészt kulturális és hagyományápoló, másrészt gazdasági vállalkozásai „nem alkotnak hálót, mennyiségileg nem képesek rendszerré összeállni”.¹⁶⁵ Azonban az erdélyi arisztokrácia azon képviselői, akik vállalták a küzdelmet, az interjúk tartalomelemzése alapján egyértelműen nem önös céljaikat és érdekeiket követve fogtak vállalkozásaikba, és meg is találták helyüket és szerepüket a mai erdélyi társadalomban. Gazdasági, kulturális és idegenforgalmi tevékenységükkel adnak egy esélyt az erdélyi magyar tárgyi, épített és szellemi örökség átmentéséhez és túléléséhez. Szavaik tanúsága szerint küzdelmük által töltik meg valós tartalommal és teljesítik a sokat emlegetett *noblesse oblige* parancsát, és olyan értékeket és szellemiséget képviselnek, amelyek a keresztény hitből¹⁶⁶ és az ősök iránti tiszteletből fakadnak, még ha a „mai világ az ellenkező irányba halad” is.¹⁶⁷

Társadalmi szerepük azonban felelősséggel is jár, ugyanis az egykori arisztokrata családok leszármazottai mindig is különlegesek és egyediek maradnak, mivel „létezik egy dolog, amit nem tudsz elérni, akármennyire gazdag és hatalmas vagy: nem lehetsz arisztokrata, ha nem annak születettél. Ez egyfajta szuverenitást ad minden más érték fölött, egyfajta megvesztegethetetlenséget jelent, és ebben a helyzetben olyan értékeket lehet hordozni, amit

¹⁶¹ MARGITTAI: *i.m.*, 191–192. p.

¹⁶² *Uo.*, 192. p.

¹⁶³ CSINTA: *Erdély újranevelői*, 120. p.

¹⁶⁴ OLÁH GÁL: *i.m.*, 181. p.

¹⁶⁵ MARGITTAI: *i.m.*, 246. p.

¹⁶⁶ „Szerintem a hitnek és az egyházi képzésnek/oktatásnak a jelenléte ennek az értéknek az alapja.” OLÁH GÁL: *i.m.*, 270. p.

¹⁶⁷ Gróf Haller Bélát idézi OLÁH GÁL: *i.m.*, 191. p.

mások korrumpáltak. Ezért lehetne jelentősebb szerepe a történelmi családok képviselőinek itt, Erdélyben is.”¹⁶⁸

További felhasznált, külön nem hivatkozott irodalom

- ANTAL László: *A tartalomelemzés alapjai*, Magvető Kiadó, Budapest, 1976.
- BALÁZS János – SZTÁRAYNÉ KÉZDY Éva: *Harmoniaē Dignitatis. Az értékrend vizsgálata a főnemesi családok leszármazottai körében*, *Századvég*, 2001. nyár, 21. szám, 33–50. p.
- GUDENUS János: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, I. kötet, Natura Kiadó, Budapest, 1990, II. kötet, Tellér Kiadó, Budapest, 1993, III. kötet, Heraldika Kiadó, Budapest, 1998, IV. kötet, Heraldika Kiadó, Budapest, 1998, V. kötet: Heraldika Kiadó, Budapest, 1999.
- KRIPPENDORF, Klaus: *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996.
- MASON, Jennifer: *Kvalitatív kutatás*, József Műhely, Budapest, 2005.
- PÜSKI Levente: Arisztokrácia a 20. századi Magyarországon [I., II.], *Korunk*, 2008. szeptember, 82–92. p., 2008. október, 97–107. p.
- SCOTT, M. Eddie – HUTTERER Ingrid – SZÉKELY Iván: Fél évszázad birtokviszonyai. Változások a trianoni Magyarország területén 1893–1935, *Történelmi Szemle*, 1990/3–4., 301–357. p.
- SÍPOS Péter – STIER Miklós – VIDA István: Változások a Képviselőház összetételében 1931–1939, *Századok*, 1967/ 3–4., 601–623. p.
- SMOCZYŃSKI, Rafal: *The Role of the Nobility and its Traditions in the Contemporary Polish Society*, Working paper and lecture given at Workshop of the research project “The Impact of Gentry Heritage on the Formation of East-Central European Citizenship” of the Polish and Hungarian Academies of Sciences in Budapest on 3rd October 2016.
- (Továbbá számos, a közelmúltban különböző napi- és hetilapokban megjelent, arisztokrata származású személyekkel készült interjú, a témával foglalkozó cikk, és a nemesi származású személyeket tömörítő szervezetek, egyesületek kiadványai.)

¹⁶⁸ *Uo.*, 180. p.